

כששרי החינוך ורוח הזמן נוטים ימינה, מורי האזרחות חוששים להביע דעותיהם

לכאורה מותר להביע דעה פוליטית בכיתה, אך מורה פוטר בשל דעות שמאל. לכאורה אפשר להזמין את שוברים שתיקה לכיתה, אך מי שעושה כן מסתכן. לכאורה אותן מגבלות חלות על מורים משמאל ומימין, אך כדי להשמיע דעות שמאל כדאי להיות ימני

שירה קדרי-עובדיה 24.01.2020 05:52

הסטודנטים להוראת אזרחות במכללת סמינר הקיבוצים היו מוטרדים השבוע, לנוכח הפרסומים על פיטוריו של המורה מאיר ברוכין. ברוכין פוטר מתיכון מקיף ט' בראשון לציון לאחר שתלמידים והורים התלוננו כי הביע עמדות פוליטיות בכיתה ובעמוד הפייסבוק האישי שלו. את ברוכין, מורה ותיק, זה אולי לא הפתיע, אבל את מורי האזרחות לעתיד הדאיגה האפשרות שהם ימצאו עצמם מובטלים רק מפני שלא הבינו מה נחשב דיון פוליטי לגיטימי ומה עלול לעלות להם במשרתם.

ד"ר קובי דביר, מדריך פדגוגי להוראת אזרחות במכללה, אמר ל"הארץ" שגם מורים ותיקים מוטרדים, ולמעשה אין לו תשובה חד-משמעית. "המגבלות לא ברורות", אומר דביר, "גם אני לא יודע לומר איפה בדיוק עובר הגבול. זה בעיקר עניין של קומון-סנס". קומון-סנס? מחקר שערך ד"ר אדר כהן (מי שבשעתו פוטר על ידי שר החינוך גדעון סער ממשרת המפקח על לימודי האזרחות) הראה כי למורים שמוכרים כימיניים בדעותיהם קל יותר לנהל דיונים נפיצים והם לא משלמים על כך מחיר. כך, מורה שהציג באופן משכנע את העמדה הפלסטינית בעניין מעמדה של ירושלים, ואף התעמת עם התלמידים, הסביר לאחר השיעור בנושא ש"זה בסדר, התלמידים יודעים שאני ליכודניק".

פרופ' עירית קינן, שעומדת בראש בית הספר לחינוך במכללה למינהל ובראש הפורום האקדמי לאזרחות, אומרת שאכן, אין שוויון בעניין זה בין ימין לשמאל משום ששרי החינוך ורוח הזמן נוטים ימינה. לדבריה, "מורים שמנסים לחנך לדמוקרטיה חושפים את עצמם לסכנה אמיתית של זעם ברשתות החברתיות, והמתקפות ברשת על מורה שיתבטא בגזענות חלשות יותר מהתקפה על מורה שידבר בעד שוויון זכויות".

כלומר, תלמידי ההוראה חוששים בצדק. ב-2014 פוטר המורה אדם ורטה מרשת "אורט", לאחר שתלמידה שלו התלוננה במכתב לשר החינוך דאז, שי פירון, כי הוא מבטא בשיעורים דעות "של שמאל קיצוני" ו"יוצא נגד המדינה שלנו". גם לפרשה ההיא, שזכתה להד ציבורי נרחב, עדיין יש השפעה. "הסיפור של אדם ורטה היה טראומטי", אמרה מרב איילון, מורה ותיקה לאזרחות מקיבוץ עין גדי. "מורים לקחו צעד אחורה, זאת היתה הפעם הראשונה שנחשפנו לכוח שיש לתלמידים ולהורים שלהם, ולכך שאין למורה עצמו מלה בעניין. היה צד אחד שקבע מה בדיוק קרה בכיתה ומהי האמת — וזהו".

לאחר המקרה ההוא הוקמה במשרד החינוך ועדה, שהוסיפה לחוזר מנכ"ל המשרד סעיף שדווקא מעניק למורים גיבוי כמעט מלא. מערכת החינוך, נכתב שם, צריכה "לחזק את המעורבות של התלמידים בסוגיות מוסריות וחברתיות ולעודד שיח חינוכי על נושאים שנויים במחלוקת". גם הובהר כי

מורה יכול להביע את דעתו האישית, ובלבד ש"לא יכפה את עמדותיו על התלמידים ויאפשר לתלמידיו לחשוב חשיבה ביקורתית (גם כלפיו) ולהשמיע מגוון דעות ועמדות".

הנחיה ישנה יותר דרשה מהמורים להיות אובייקטיביים ולהציג את העמדות השונות "בלי לעודד ולהעדיף השקפה אחת על רעותה", אך בחוזר החדש כבר היה ברור שאי אפשר לדרוש ממורה אובייקטיביות מוחלטת. סעיף נוסף באותו חוזר, כלקח מפרשת ורטה, הוא ש"חשוב להבהיר למורים כי יינתן להם גיבוי בפעולתם בכיתה בסוגיות אלו, גם במקרים של טענות ותלונות מצד תלמידים או הורים, כל עוד הם יעמדו בכללים וינהגו בהגינות".

"החוק וחוזר המנכ"ל מציגים עמדה מאפשרת וליברלית מאוד", אומר ד"ר כהן, היום המנהל האקדמי במחלקה ללימודי הוראה בבית הספר לחינוך באוניברסיטה העברית. "אבל, קיים פער בין המדיניות הרשמית לבין מה שקורה בשטח. בעלי הסמכות במערכת לא תמיד מתייחסים לחוק — שמתיר למורים להתבטא — אלא לרוח התקופה".

לעתים קרובות המורים כלל לא מודעים לכך שהחוק לצידם. "מורים ומורות, וגם אלה שאחראים עליהם, לא יודעים מה מותר ומה אסור", אומר עו"ד עודד פלר מהאגודה לזכויות האזרח. "כשרוח המפקד משדרת 'אסור', זה מה שקורה". פלר אף פרסם פודקאסט שעשוי לפזר קצת את הערפל, שבו הוא מסביר בדיוק מה מותר ומה אסור לומר בכיתה.

ד"ר תמי הופמן, ראש פרויקט מדיניות חינוך לדמוקרטיה וחברת סגל במכללת סמינר הקיבוצים, סבורה שהכשל הגדול טמון בהכשרה - וליתר דיוק, בחוסר ההכשרה - שניתנת למורים בהקשר הזה. "חוזר מנכ"ל הוא חשוב", היא אומרת, "אבל חייבים לתרגם אותו להכשרה מקיפה ולכלים שניתנים למורים. אחרת רבים מהם עומדים נבוכים מול האירועים".

המסר מחלחל

ואולם ברוח המפקד הודיע ב-2015 שר החינוך, נפתלי בנט, כי אסר על כניסתם של נציגי ארגון "שוברים שתיקה" לבתי הספר. ההצהרה תורגמה לתיקון בחוזר מנכ"ל על הנושאים השנויים במחלוקת, ונוסף סעיף האוסר על הכנסת "גוף שיש בפעילותו לערער על עצם הלגיטימיות של גופים ממלכתיים (כגון צבא ההגנה לישראל ובתי המשפט)".

לכאורה אפשר להתווכח ולהוכיח כי ארגון "שוברים שתיקה" לא עונה על ההגדרה, ובאופן תיאורטי ניתן להזמין את אנשיו לבתי הספר; אך די היה בידיעה ששר החינוך רואה בו ארגון לא-לגיטימי כדי לזרוע בהלה אצל רבים מהמנהלים והמורים. "ברגע שזה מה שכתוב בעיתון — המסר מחלחל", אומר פלר, "למה שמנהל ירצה להסתבך בזה?"

כאשר בכירי משרד החינוך מעבירים מסר של צנזורה יש לכך השלכות מרחיקות לכת, אף אם בפועל לא נוסח איסור ממשי. "גם אם יתברר שמורה שנהג אחרת לא עשה שום דבר שמנוגד לחוק, הוא יעבור דרך ייסורים עד אז. הסיבה תסיק מכך שעדיף לסתום את הפה", אומר פלר.

המורה איילון מזכירה את פרשת אלאור אזריה — החייל שירה למוות במחבל מנוטרל ב-2016, כפרשה נוספת שהובילה מורים למסקנה שמוטב לשתוק ולא לעורר דיון בכיתה. היא מספרת על קולגות מבתי ספר אחרים "שניסו למתוח ביקורת על המעשה וספגו מהורים ומתלמידים". באחד מבתי

הספר, המנהל דרש ממורים שלא יאפשרו לתלמידים להתווכח על הנושא. כלומר, הם נדרשו להשתיק כל דיון בו.

ב-2017 ביטל משרד החינוך מפגש בין תלמידים לחברי פורום המשפחות השכולות הישראלי-פלסטיני בבית ספר תיכון בנשר, בנימוק הלא-ענייני כי "הפעילות אינה מהווה חלק מסל תרבות ולא חלק ממאגר התוכניות". ב-2019 שוב בוטל המפגש, אם כי הפעם לא נדרשה התערבות של משרד החינוך — די היה בלחצים שהפעילו ועד ההורים והעירייה. "מספיק לאסור פעם אחת, בהמשך כולם מבינים את המסר", אומר על כך פלר.

העיסוק בחיילי צה"ל ובשירות הצבאי רגיש ביותר מבחינת המורים. "בסוגיות של דת ומדינה ובשאלות חברתיות אין לי בעיה להעלות נושאים קשים ולהביע את דעתי, אם התלמידים מתעניינים מהי", אמר השבוע א', מורה לאזרחות מתיכון במרכז הארץ. "אבל כשזה מגיע להבעת דעות של שמאל ביטחוני וחיילי צה"ל — אני הרבה יותר זהיר. זה הנושא שאני מפחד ממנו יותר מכל". הוא מגדיר את עצמו כמורה שמעמדו בבית הספר בטוח, "באופן אישי אעסוק בכל נושא עם התלמידים", הוא אומר. המורה הנ"ל הוא חייל קרבי במילואים ואחראי על הגיוס לצה"ל בבית הספר, כך שקשה לחשוך בו בעיונות לצבא, ובכל זאת גם הוא נמנע מהצגת עמדותיו בנושא.

"מעולם לא הרגשתי שאני לא יכולה להעלות נושאים נפיצים בכיתה, או שאני צריכה להשתיק את התלמידים אם מתעורר דיון", אמרה ל"הארץ" לילך, מורה לאזרחות מאזור הדרום (שביקשה לא לפרסם את שמה המלא). אדר כהן, שמחקרו — למעשה עבודת הדוקטורט שלו — עסק בדרכי ההתמודדות של מורים לאזרחות עם קונפליקטים ונושאים נפיצים, אומר שזה לא מקרה נדיר ואמנם יש חששות ופחדים, "אבל במקומות רבים המורים לא חוששים לדבר ולנהל דיון". דווקא כמי שחש על בשרו את נחת זרועה של המערכת (זכר לאותם פיטורים מתוקשרים ממשרד החינוך), הוא הראה בעבודת הדוקטורט שלו כי מורים רבים מצליחים לעסוק בסכסוך הישראלי-פלסטיני בלי להיפגע.

זה מתאפשר, לדעתו, בזכות רשתות הגנה שעומדות למורים: ברמה המערכתית, תוכנית הלימודים והנחיות משרד החינוך בכל זאת מעניקות למורים מידה של גיבוי ולגיטימציה לעסוק בנושאים אקטואליים. מנהלים טובים יכולים להגן על מורים — מה שמשפיע לטובה על הנעשה בתוך הכיתות. ויש גם האפקט האישי: למורים שהתלמידים תופסים כדומים להם בדעות הפוליטית או בשיוך הדתי, יהיה קל יותר להציג עמדות מורכבות, בעוד שאחרים יתקשו בכך יותר.

התצפית של כהן לצורך עבודתו נעשתה בסביבה שדפוסי ההצבעה בה נוטים לימין. מורות שהתלמידים ידעו כי הן ימניות בהשקפתן הפוליטית "הצליחו לאתגר תפיסות ימניות מושרשות של התלמידים באופן ישיר ואף בוטה ללא חשש שיינזקו מכך", אומר כהן. המורים השמאלנים, לעומת זאת, נזהרו מאוד מהבעת עמדות בוטות (לדבריו, תופעה דומה עשויה להתרחש גם בתנאים הפוכים). "זו טעות לחשוב שרק מורים שמאלנים מעוניינים בשיח פוליטי בסוגיות שנויות במחלוקת", אומר כהן. "מחקרים מראים שהאתוס המקצועי הרווח אצל רובם הוא כזה שמצדד בשיח, ללא תלות בדעותיהם".

הוצאו מהקשרם

ברוכין פרסם את עמדותיו בדף הפייסבוק שלו. בין היתר, קרא שם לסרבנות וכינה את טייסי צה"ל "רוצחים". הפוסטים ברשת החברתית אמנם לא נכללו בטענות נגד ברוכין שהופיעו בזימון לשימוע

ששלחה עיריית ראשון לציון, אך העירייה ראתה בהם הוכחה נוספת לכך שהדברים נאמרו גם בכיתה. ברוכין, מצדו, אמר להורים כי מעולם לא התבטא באופן כזה בכיתה.

פלר סבור שאין להקל ראש בהתבטאויות מורים ברשתות החברתיות. "לא היינו רוצים שהילדים שלנו ייחשפו למורים נחמדים בבית הספר ושמעודדים בפייסבוק פעולות 'תג מחיר'", הוא אומר. "אנחנו נושאים עיניים לאנשים האלה, ויש מהם ציפיות כמו מאנשי השירות הציבורי". לדבריו, הגבול בין התבטאות לגיטימית לאסורה עובר "בקריאה לאלימות, הסתה לגזענות או קריאה לעבור על החוק".

גם דביר חושב כך. "אני לא מחנך רק בין שמונה לאחת, זה תפקיד של 24 שעות. ולכן זה לא משנה אם התלמידים שומעים את הדעות בכיתה או קוראים אותן בעמוד הפייסבוק. כשאתה בוחר להיות מחנך אתה לוקח על עצמך אחריות".

הרשתות החברתיות הן גם כלי שמשמש תלמידים והורים להפצת התבטאויות שאינן מתיישרות עם עמדותיהם. בעידן שבו לכל אחד יש מכשיר הקלטה בכיס, קל מאוד לתעד אמירות ואף חלקי אמירות. המורים מודעים לכך. "לפעמים זה עולה כבדיחה", אומר א'. "אני אומר בכוונה דעה קיצונית כדי לעורר פרובוקציה, ואז אני מוסיף: 'ואל תנסו להוציא אותי מהקשרי', או: 'ואי ואי ואי, אם מישהו מקליט אותי עכשיו'. זה נמצא בתודעה".

פלר מזכיר ש"הרשת נתנה כוח לבריונים, אבל גם לאנשים שקודם לא היה להם קול. אם יש מורה גזען או תוקפן ששוטף לילדים את המוח — לא בטוח שפרסום ברשת הוא פסול. אני לא רוצה מורה שמטיף לילדים באופן כללי, משום כיוון".